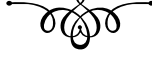

Shri Jagannathagitamrita vishleshanatmakam Adhyayanam

శ్రీజగన్నాథగీతామృత విశ్లేషణాత్మకజ్ఞాపధ్యయనమ్

Document Information

Text title : Jagannathagitamritam Adhyanam

File name : jagannAthagItAmRRitamadhyanam.itx

Category : misc, article, pradIptakumArananda

Location : doc_z_misc_general

Author : (Copyright) Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orissa pknanda65 at gmail.com

Transliterated by : Pradipta Kumar Nanda pknanda65 at gmail.com

Proofread by : Pradipta Kumar Nanda

Description/comments : shrIjagannAthagItAmRite vipralambha-bhaktiH mAnavIkaraNanchaH,
ratnasi.nhAsana-virahagAthAyAH samIkShAtmakaM vishleShaNAtmakanchAdhyayanam

Acknowledge-Permission: (Copyright) Pradipta Kumar Nanda

Latest update : August 19, 2026

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

August 19, 2026

sanskritdocuments.org

శ్రీజగన్నాథగీతామృత విశ్లేషణాత్మకఞ్చాధ్యయనమ్

“శ్రీజగన్నాథగీతామృతే” విప్రలమ్భ-భక్తిః మానవీకరణఞ్చః, రత్నసింహాసన-
విరహాగాథాయాః సమీక్షాత్మకం విశ్లేషణాత్మకఞ్చాధ్యయనమ్
ప్రాధ్యాపకః ప్రదీప్తకుమారనందః
ఆచార్యచరః శ్రీజగన్నాథసంస్కృతవిశ్వవిద్యాలయః,
శ్రీవిహారః, పురీ ।

సారసజ్జేపః (Abstract)

ఉత్కలీయ-శ్రీజగన్నాథ-సంస్కృతిః భారతీయ-భక్తి-దర్శనస్య రసమయీ పరాకాష్ఠా
అస్తి । అస్మిన్ ప్రవాహే శ్రీజగన్నాథసంస్కృతవిశ్వవిద్యాలయస్య పూర్వతన-ఆచార్యైః
ప్రొ! ప్రదీప్తకుమారనందవర్యైః విరచితం “శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్” ఇతి పద్యమ్ ఆధునిక-
సంస్కృత-గీతికావ్యస్య ఏకా అలౌకికీ అమూల్యా చ నిధిః వర్తతే । అస్య శోధపత్రస్య
ముఖ్యమ్ ఉద్దేశ్యమ్ అస్య పద్యస్య సాహిత్యిక-దార్శనిక-సజ్జీతశాస్త్రీయాణాం పక్షాణాం
సూక్ష్మం పరీక్షణం తథా అస్మిన్ నిహితస్య మౌలికస్య “మానవీకరణస్య” (Personification)
ఉద్ఘాటనం వర్తతే । యదా రథయాత్రాయాం మహాప్రభుః శ్రీజగన్నాథః శ్రీమద్గిరాత్
బహిః నన్దిఘోషరథేన శ్రీగుణ్ణిచామన్దిరమాయాతి, తదా గర్భగృహే స్థితం రిక్తం
“రత్నసింహాసనమ్” ఏవ స్వస్య స్వామినం ప్రతి విరహ-కాతరతాం ప్రకటయతి ఇతి
నూతనా రసపూర్ణా చ దృష్టిః అస్మిన్ శోధపత్రే ఉపస్థాప్యతే ।

ముఖ్యశబ్దాః- శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్, ప్రొ! ప్రదీప్తకుమారనందః, విప్రలమ్భభక్తిః,
రత్నసింహాసనమ్, మానవీకరణమ్, అచిన్త్యభేదాభేదః, ఓడిశీ-సజ్జీతమ్ । తాలమ్,లయః ।

౧. ప్రస్తావనా (Introduction)

ఉత్కలధరాయాః ఆధ్యాత్మికం జీవనం శ్రీజగన్నాథసంస్కృతౌ అలౌకికసత్తాయాః
పరితః భ్రమతి । (౧) శ్రీమద్భాగవతే తథా జయదేవస్య “గీతగోవిందే” యః విప్రలమ్భ-
శృంగారః అథవా భక్తిరసః ప్రతిపాదితః, (౨) తస్య జీవన్తి పరమృరా శ్రీక్షేత్రే దృశ్యతే ।
ఆధునికసంస్కృతసాహిత్యే అపి ఏషా జగన్నాథ-భక్తిధారా అవిరలభావేన ప్రవహన్తి అస్తి

అస్మిన్ అనుక్రమే “శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్” ఇతి పద్యమ్ అతీవ మహత్త్వపూర్ణమ్ అస్తి
I (3) పద్యస్యాస్య మూలపాఠః అథో వర్తతే I

దీనబద్ధో ! ఆసనం రౌమి మన్నిరే I

పునీతకరుణాపాదరజో వినా జలహీనమీనః స్యురే II (౦)

క్షణమపి ప్రభో అదర్శనం తవ అసహ్యాయస్త్రణా మయి I

కథం పక్షపాతః స్వీకరోషి నాథ నివేదనం మమ హరే II ౧ II

త్రైవల్యరహితం క్షుధాజర్జరితం ఏకాకీ అశాస్త్రమనః I

కిం కరోమి అగ్రేసరితుమక్షమః సమ్భావయామి తే పురే II ౨ II

దివ్యం తే స్వరూపం భువనమోహనం అపూర్వకరుణాజ్యోతిః I

దర్శనరహితం సోఢుం న సమర్థః చింతయామి భావభరే II ౩ II

భోగవిరహితం శోకవికలితం భావం మే శృణు కాతరం I

సుఖస్పర్శక్షుధాం వినివారయ మే ప్రతీక్షా తే నిజపురే II ౪ II

౨. మూల-అనుసన్ధాన-దృష్టిః: రత్నసింహాసనస్య మానవీకరణమ్ (Novel Interpretation)

అస్య కావ్యస్య పరమృగాగత-వ్యాఖ్యానాం కశ్చన భక్తః జగన్నాథం ప్రార్థయతి
ఇతి గృహ్యతే, కిన్తు కావ్యస్య గభీర-ధ్వన్యర్థం-దృష్ట్యా అస్మిన్ పద్యే అచేతనస్య
రత్నసింహాసనస్య చేతనవత్ మానవీకరణమ్ (Personification) అభవత్ I (౪)

యదా ఆషాఢస్య శుక్లద్వితీయాయామ్ (see footnote) అఘటితఘటనాపటీయాన్
మహాప్రభుః శ్రీజగన్నాథః స్వస్య అనాది-ఆసనం (రత్నసింహాసనమ్) త్యక్త్వా
రథమారుహ్య గుణ్ణిచామన్దిరం ప్రతి గచ్ఛతి, (x) తదా శ్రీమన్దిరస్య గర్భగృహం సర్వథా
శూన్యం భవతి I తస్మిన్ సమయే రత్నసింహాసనమేవ స్వస్య స్వామినం ప్రతి వదతి-

“ఆసనం రౌమి మన్నిరే” అత్ర “ఆసనమ్” ఇతి పదం కేవలం ద్వితీయాంతం న భూత్వా
సాక్షాత్ ప్రథమాంత-విశేష్యమ్ అస్తి I అర్థాత్ “అహం స్వయం తవ రత్నసింహాసనమ్ అస్య
శ్రీమన్దిరస్య గర్భగృహే స్థితా రోదనం కరోమి I

“పాదరజో వినా జలహీనమీనః” నిత్యం యస్య ఉపరి జగన్నాథస్య శ్రీచరణౌ విరాజేతే,
తత్ ఆసనం స్వకీయం నిత్యసమృద్ధం స్యురత్ వదతి యత్ తవ చరణరజసః అభావే మమ
స్థితిః జలహీనస్య మత్స్యస్య ఇవ జాతా I (౬)

“అగ్రేసరితుమక్షమః సమ్భావయామి తే పురే” పాషాణమయత్వాత్ రత్నసింహాసనం రథేన సహ గన్తుమ్ అసమర్థమ్ (అగ్రేసరితుమక్షమమ్) । అతః తత్ గర్భగృహే (నిజపురే) తిష్ఠన్ ఏవ ప్రభోః బాహుడాయాత్రాయాః పునరారోహణస్య చ ప్రతీక్షాం కరోతి ।

ఏషా మానవీకరణ-దృష్టిః పాశ్చాత్య-సాహిత్యశాస్త్రస్య Pathetic Fallacy ఇతి సిద్ధాంతస్య తథా భారతీయ-రసశాస్త్రస్య ఉద్దీపనావభావస్య సర్వోత్కృష్టం లక్షణమ్ అస్తి । (౭)

3. దార్శనికం విశ్లేషణమ్ (Philosophical Foundations)

అస్మిన్ పద్యే ఉత్కల-వైష్ణవ-దర్శనస్య ముఖ్యసిద్ధాంతాః సుష్ట ప్రతిపాదితాః సన్తి ।

3.౧. అచిన్త్యభేదాభేదతత్త్వమ్ (Achintya-Bhedabhedavada)

గౌడీయ-ఉత్కల-వైష్ణవ-దర్శనే భగవాన్ తస్య ఆశ్రయశ్చ (జీవః/ప్రకృతిః/ఆననం వా) యుగపత్ భిన్నః అభిన్నశ్చ భవతి । (౮) రత్నసింహాసనం జగన్నాథస్య “నిత్య-అఙ్గమ్” ఇతి కారణాత్ అభిన్నమ్, కిన్తు రథయాత్రాయాం జగన్నాథస్య గమనేన యో విరహాః జాయతే, తేన భేదః సృష్టిభవతి । అయమేవ అచిన్త్యభేదాభేదః ।

3.౨. విప్రలమ్భస్య చరమోత్కర్షః

రసశాస్త్రే సమ్భాగాత్ (మిలనాత్) అపి విప్రలమ్భః (విరహః) శ్రేష్ఠః మన్యతే, యతో హి విరహ ఇష్టదేవస్య స్మృతిః ప్రతీక్షణం సాన్ద్యా భవతి । (౯) “క్షణమపి ప్రభో అదర్శనం తవ అసహ్యాయన్త్రణా” ఇతి పక్ష్యాః విరహస్య ఆత్మనిశ్చి వేదనా ప్రకటిభవతి ।

3.3. శరణాగతిః (ప్రపత్తిః)

వేదాన్తే జీవస్య మోక్షాయ శరణాగతిః ఏవ అన్తిమం సాధనమ్ । (౧౦) “కైవల్యరహితం(౧౧) ॥

కిం కరోమి అగ్రేసరితుమక్షమః” ఇతి పద్యేన స్వకీయాకించనతాయాః స్వీకృత్యా సహ భగవత్కృపాయాః ఆశ్రయః (ప్రపత్తిః) ద్యోత్యతే ।

౪. సాహిత్యికం సజ్జీతశాస్త్రీయం చ సౌందర్యమ్ (Literary and Musical Aesthetics)

౪.౧. రస-అలంకార-యోజనా

రసః- అస్మిన్ పద్యే భక్తిరసః ముఖ్యః అస్తి, యస్య అజ్ఞే విప్రలమ్భః (విరహః) అస్తి । (౧౨)

అలంకార-ఉపమాలంకారః “జలహీనమినః స్మరే” (మత్స్యస్య ఉపమయా అనన్యాశ్రయత్వం దర్శితమ్) ।

అనుప్రాసః “భువనమోహనం అపూర్వకరుణాజ్యోతిః” ఇతి పదావల్యాం నాదసౌందర్యమ్ ।

౪.౨. ఓడిసీ-సజ్జీత-పరమృదా ఛందశ్చ

ఏతత్ పద్యమ్ అక్షరవృత్తం న భూత్వా మాత్రావృత్తం గేయ-పద-కావ్యం (Song/Giti-Kavya) చ అస్తి । (౧౩)

సంచనా- ధ్రువపదమ్ (Refrain/Chorus) tathA chatvAraH antarAH (Stanzas) ।

కాస్తతా (Rhyme): ప్రత్యేకస్య చరణస్య అన్తే స్మరే, హరే, పురే, భావభరే, నిజపురే ఇతి తు కాస్త-శబ్దాః లయబద్ధతాం వర్ధయన్తి ।

రాగ-తాలౌ- ఓడిశీ-శాస్త్రీయ-సజ్జీతానుసారమ్ అస్య పద్యస్య గాయనం రాగ-కామోద్యాం వా రాగ-భైరవ్యాం ఝమ్పా-తాలేన (౧౦ మాత్రాః) వా ఏకతాలేన విలంబిత-లయే భవితుమర్హతి । (౧౪)

౫. తులనాత్మకమ్ అధ్యయనమ్ (Comparative Study)

సమీక్షాబిన్దుః జయదేవస్య “గీతగోవిందమ్” ఉత్కలీయ-ఓడియా-జణాణ ప్రోంఅన్దస్య “శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్” అస్తి ।

భాషా సంస్కృతమ్ (మాధుర్యమ్) ఓడియా (ప్రాకృత-జణాణ) సంస్కృతమ్ (ఓడిసీ-గేయ-తైల్యామ్)

విరహస్య ఆశ్రయాః- శ్రీరాధా / గోప్యః సాధారణః భక్తః / సాలబేగాదయః స్వయం రత్నసింహాసనమ్ / గర్భగృహమ్ వా ।

తైలీ- అష్టపదీ-పరమృరా ఛాన్దః చౌపదీ / జణాణ ధ్రువపద-సహితం తు కాస్త-గీతమ్ ।

అనేన స్పష్టం భవతి యత్ ప్రో! నన్దవర్యైః జయదేవస్య సంస్కృత-మాధుర్యం తథా ఓడియా-భజనానామ్ ఆర్తభావః ఏకీకృత్య సంస్కృతసాహిత్యే నూతనః ప్రయోగః కృతః । (౧౫)

౬. ఉపసంహారః నిష్కర్షశ్చ (Conclusion)

అస్య శోధపత్రస్య ముఖ్య-నిష్కర్షాః అథో నిర్దిష్టానుకూలం సిద్ధ్యన్తి-

“శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్” ఇతి కావ్యమ్ ఆధునిక-సంస్కృత-భక్తికావ్యస్య ఉత్కృష్టం ఉదాహరణమ్ అస్తి ।

అస్మిన్ పద్యే “రత్నసింహాసనస్య మానవీకరణమ్” ఇతి మౌలికీ వ్యాఖ్యా కావ్యస్య విరహ-రసమ్ ఆత్యన్తికం కరోతి ।

కావ్యమేతత్ కేవలం కన్యచిత్ భావుకతా న, అపితు అచిన్త్యభేదాభేద-శరణాగతి-ఉత్కలవైష్ణవదర్శనానాం చ శాస్త్రీయం సాక్షాత్కరణమ్ అస్తి ।

ఓడిశీ-సజ్జీతస్య గేయ-పరమృరాయాం రచితమ్ ఇదం పద్యం జయదేవస్య అష్టపదీ-సాహిత్యస్య ఆధునిక-యుగే సఫలమ్ అవతరణమ్ అస్తి ।

౭. పాదటిప్పణ్యః (Footnotes)

(౧) Mishra, K. C., The Cult of Jagannath, Firma KLM Private Limited, Calcutta, 1971, p. 12.

(౨) జయదేవః, గీతగోవిందమ్ (కుంభకర్ణ-టీకా-సహితమ్), నిర్ణయసాగర ప్రేస, ముమ్బయి, ప్రథమః సర్గః, శ్లోకః ౫।

(౩) నన్దః, ప్రో! ప్రదీప్తకుమారః, శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్ (మూలపాఠః), ఆచార్యః, శ్రీజగన్నాథసంస్కృతవిశ్వవిద్యాలయః, శ్రీవిహారః, పురీ ।

(౪) మమ్మటః, కావ్యప్రకాశః, ఉల్లాసః ౧౦ (అలంకార-ప్రకరణే జడస్య చేతనవద్ వ్యవహార-ప్రతిపాదనమ్)।

(౫) మహాపాత్రః, అచలానన్దః, శ్రీజగన్నాథసంస్కృతిః తస్యాః సాహిత్యం చ, గ్రంథప్రకాశకః, కటక, పృ। ౪౫।

(౬) ఏషా “జలహీనమీన” ఉపమా శ్రీమద్భాగవతస్య “తమేవ మృగయంతీనాం న లబ్ధో వర్తమానాం పదమ్” ఇతి గోపీగీతస్య అనన్యభావం స్మరయతి (10/30/43)।

(౭) Abrams, M. H., A Glossary of Literary Terms, Thomson Heinle, 7th Edition, p. 143 (Pathetic Fallacy).

(౮) జీవగోస్వామీ, షట్సన్దర్భః (భక్తిసన్దర్భః), చౌఖమ్బా సంస్కృత సంస్థాన, వారాణసీ, పృష్ఠమ్ ౨౧౫।

(౯) రుపగోస్వామీ, భక్తిరసామృతసింధుః, దక్షిణవిభాగః, పశ్చిమమల్లహరీ (విప్రలమ్భ-నిరూపణమ్)।

(౧౦) యామునాచార్యః, స్తోత్రరత్నమ్, శ్లోకః ౨౨- న ధర్మనిష్ఠోఽస్మి న చాత్మవేదీ... న భక్తిమాన్స్తవచ్చరణారవిందే (ప్రపత్తి-భావః)।

(౧౧) ప్రో!అన్దః, శ్రీక్షేత్రసుధానిధిః, ౧౯౩-౧౯౫ పద్యాని ।

(౧౨) రుపగోస్వామీ, ఉజ్జ్వలనీలమణిః, విప్రలమ్భ-ప్రకరణమ్, కారికా ౪।

(౧౩) పత్తానాయకః, దేవీప్రసన్నః, ఓడిసీ-సజ్జీత-పరమ్పరా, ఓడిశా సజ్జీత నాటక అకాదేమీ, భువనేశ్వర, పు! ౭౮।

(౧౪) దాసః, రామహరీ, ఓడిసీ-సజ్జీతర రాగ-లక్షణమ్, విజయ-ప్రకాశనమ్, కటక, పు! ౧౦౨।

(౧౫) మిశ్రః, వనమాలీ, ఉత్కలీయ-సంస్కృత-సాహిత్య-ఇతిహాసః, బాలేశ్వరః, పు! ౧౫౦।

Footnote (౧) ద్వితీయాయాం సుదివ్యాయాం రథయాత్రా మనోరమా ।

నవదినాత్మికా జ్ఞేయా భక్తకల్యాణహేతవే ॥ ౨౧౬

జగన్నాథప్రేక్షా సకలజనతా భక్తసదయా

రథారూఢం దృష్ట్వా మధురమధువర్షాసజలితాః ।

వదంతో హే కృష్ణ త్వమసి పరమానందవిషయ-

స్తవేయం శ్రీక్షేత్రే విమలరథయాత్రా విలసతు ॥ ౨౧౭ శ్రీక్షేత్రసుధానిధౌ

౮. సహాయక-గ్రంథాః (Select Bibliography)

౧. జయదేవః - గీతగోవిందమ్, నిర్ణయసాగర ప్రేస, ముమ్బైః ।

౨. నన్దః, ప్రో! ప్రదీప్తకుమారః- శ్రీజగన్నాథగీతామృతమ్ (మూలకావ్యమ్)

౩. శ్రీజగన్నాథదర్శనమ్, ప్రో! ప్రదీప్తకుమార నన్దః, ఏసియాన్ ప్రింట్టర్స్, కోల్కతా ।

౪. శ్రీక్షేత్రసుధానిధిః- ప్రో! ప్రదీప్తకుమార నన్దః, శక్తిప్రేస, కటకమ్ ।

౫. రుపగోస్వామీ - భక్తిరసామృతసిన్ధుః, చౌఖమ్బా సంస్కృత సంస్థాన, వారాణసీ ।

౬. మహాపాత్రః, అచలానన్దః - శ్రీజగన్నాథసంస్కృతిః తస్యాః సాహిత్యం చ, గ్రంథప్రకాశకః, కటకమ్ ।

౭. Mishra, K. C. - The Cult of Jagannath, Firma KLM Private Limited, Calcutta, 1971.

Written by Dr. Pradipta Kumar Nanda, Kendrapara, Orisa pknanda65 at gmail.com

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

